

Un novo coro ao vello modo. Cantares do Brión

XOÁN COLAZO PAZÓ¹

RESUMO

O coro Cantares do Brión xorde no presente século en Vincios ao estilo dos vellos coros galegos. Tan serodio acontecemento dá pé a pescudar na orientación, contexto e evolución que tivo o movemento coral das primeiras décadas do século XX, impulsado polas Irmandades da Fala. Estas entendían a tradición como un pilar básico na toma de conciencia da nación e por seren os coros galegos un instrumento de dignificación da música tradicional, da lingua e da personalidade de Galiza. O repaso da traxectoria do Coro Galego Cantares do Brión leva a contrastar as semellanzas e diferenzas cos seus antecedentes de cen anos antes, e a reflexionar sobre a vixencia da tradición e as varias maneiras de entendela, que Cantares do Brión resolve no sentido de algo non fosilizado e estático senón de xeito ben enraizado pero aberto e acorde cos tempos actuais. O compromiso inequívoco coa lingua galega, coa instrumentación tradicional, con aspectos de avance social referidos aos roles de xénero ou a protección do ambiente e a incorporación ao repertorio de poesía non estritamente popular son características deste coro.

PALABRAS CLAVE: Cantares do Brión. Tradición. Música. Galego. Irmandades da Fala. Identidade. Evolución.

ABSTRACT

The Choir Cantares do Brión appears in Vincios, in this century, in the style of earlier Galician choirs. Such a late event leads us to research the focus, the context, and the evolution of the choir movement in the early decades of the XX Century, which had been promoted by Irmandades da Fala. This organisation deemed tradition as a cornerstone in the national awareness, and Galician choirs as an instrument for the promotion and dignification of the traditional music, the language and the national character of Galiza. The review of the story of Coro Galego Cantares do Brión leads us to compare and contrast its differences and similarities with their predecessors one hundred years ago. This also leads us to reflect on the validity of tradition, and the several different ways to understand it. The Choir Cantares de Brión solves this issue by not being fossilized and static, but deeply rooted, open-minded, and in compliance with these day and age instead. Some definite characteristics of this choir are the unequivocal commitment to the Galician language, the traditional instrumentation, some aspects of social progress related to gender roles, the protection of the environment, and the addition of non-strictly popular poetry to their repertoire, as well.

KEY WORDS: Cantares do Brión. Tradition. Music. Galician language. Irmandades da Fala. Identity. Evolution.

¹ xandosmudos@sapo.pt

INTRODUCCIÓN

Vincios pódese gabar de ter unha frutífera relación coa música. Nesta parroquia do Val de Miñor desenvolve dende hai máis de catro décadas a súa actividade a Agrupación Musical de Vincios, cuxa banda percorreu -e percorre- unha sólida traxectoria coa implicación ao longo dos anos de centos de veciños e veciñas e persoas da contorna. Alén deste fito principal, e quizais en parte relacionado con el, resulta evidente que a música está moi presente na vida social destas terras. O anterior contexto acolle agora un novo referente musical: a creación do Coro Tradicional Cantares do Brión, que partindo deste ámbito xeográfico está a rebordar os estritos lindeiros parroquiais e tamén no referido ao tipo de coro que agora é común atoparnos.

A idea de crear un coro xéstase a finais de 2008 no seo do Centro Cultural entre varias persoas que asistían como alumnado ou profesorado a aulas de música tradicional. Na súa intención non estaba crear máis un coro, senón que a súa característica principal fose seguir o modelo dos históricos coros galegos, cuxo ciclo dera comezo Aires d'a Terra a finais do século XIX. Achábase a faltar a existencia dun coro tradicional na área suroeste de Galiza, dado que do vizoso e poboado panorama dos coros galegos de hai cen anos chegaran até nós apenas catro deles, con base en Ferrol, A Coruña, Compostela e Ourense. Na terra de Turonio e por extensión nas Rías Baixas existía un oco para agrupacións deste xorne e ese foi un dos detonantes que impulsaron o grupo promotor a dar o paso e definir os vieiros que habían transitar. Case sen se decataren, aquel pequeno xerme medrou moi axiña, acadando unha dimensión inesperada en moi pouco tempo, pois sen sistematizar as incorporacións a idea prendeu en xentes de Vincios e de toda a redonda.

A medra e consolidación deste coro, ben entrado o século XXI, dá para facer unha reflexión verbo do seu significado. Nas páxinas a seguir repasaremos o xurdimento dos coros galegos na década de 1910, a traxectoria do Coro Cantares do Brión que se basea naqueles -coas súas similitudes e desemeallanzas- e veremos o momento actual e as perspectivas de futuro deste tipo de manifestacións musicais e a súa relación coa sociedade do noso tempo. Agardamos que este traballo valla para contextualizar e ter elementos para cadaquén sacar as súas conclusións sobre o fenómeno, a vixencia e a proxección que este(s) coro(s) debe(n) ter no noso país.

OS ANTECEDENTES

En manifestación expresa e declarada das persoas que promoveron a creación de Cantares do Brión, a referencia inequívoca ten cinco nomes concretos: Aires d'a Terra, Toxos e Froles, Cántigas da Terra, Cantigas e Agarimos e a Coral De Ruada. O primeiro deles foi o pioneiro coro impulsado por Perfecto Feixoo en Pontevedra en 1883. Os outros catro son os sobreviventes da miríade deles que nas primeiras décadas do século XX xorden na esteira do proxecto pontevedrés e que se relacionan intimamente co programa político-cultural que as Irmandades da Fala procuraban para o noso país.

De retrocedermos un pouco máis no tempo, podemos referirnos ás reivindicacións culturais e políticas con que algúns sectores da sociedade galega reaccionaron á creación do estado español oitocentista. As propostas do Provincialismo e a obra,

fundamentalmente poética, dos autores do Rexurdimento supoñen unha primeira resposta dialéctica -aínda non totalmente conformada pero si cunha análise moi clara da realidade- ao afondamento da asimilación castelá de Galiza e a súa perda de personalidade. Os chamados a reverter a prostración da nosa terra e a marxinación do noso idioma son básicos na literatura da época, que, ignorante do afastado esplendor medieval, procura dignificar o galego, as súas xentes e o propio país partindo das súas raíces populares. Na liña doutros movementos semellantes en toda Europa, Rosalía de Castro érguese neste sentido como unha figura clave na dignificación de Galiza e súa obra converterase en referencial para calquera proxecto de construción nacional.

A inmensa maioría da poboación galega, que conforma as capas populares, exprésase en galego e é portadora dunha cultura que, en calquera das súas expresións, estaba totalmente menosprezada e subordinada ao que as elites alleantes entendían por tal cultura. Neste aspecto, se o pobo cantaba, bailaba, se divertía ou traballaba no idioma propio, o canto coral burgués de fins do XIX interpretaba composicións alleas ao país na tipoloxía e no idiomático. Estes orfeóns só de xeito tardío e anecdótico incorporan algunhas pezas folclóricas galegas nas súas actuacións. Será Perfecto Feixoo o que en 1883 racha con este modelo e, de xeito inaudito, impulsa Aires d'a Terra, un coro anovador que recrea nos escenarios un folclore purista na indumentaria, os instrumentos, o repertorio e o idioma¹. A intencionalidade clara é a de superar esa disociación entre a música popular, do pobo, e aquela que se entendía como culta e digna de amosarse. Este proxecto de dignificar lingua, música e outras expresións culturais galegas entronca cos propósitos xa mencionados do Rexurdimento e o Rexionalismo².

Homenaxe ao gaitero. 21 de novembro do 2010.

1 “Reunidos en Pontevedra, un grupo de intelectuais deciden vestir o traxe do país, rachando co estigma de ser mofa no antroido, e reivindicando as muíneiras, alalás e foliadas das ribeiras do Lérez nos salóns da nobreza e mesmo diante da coroa española.” (Do Orzán, 2)

2 “Nesta liña, tamén é importante o legado escrito de quen recompila músicas populares por toda Galiza, nomeadamente a Sociedade Arqueolóxica de Pontevedra con Casto Sampedro á cabeza e musicólogos chegados doutras latitudes como Pedrell, Tafall ou Inzenga.” (Do Orzán, 2)

Á par desta vía de dignificar e elevar as manifestacións populares cara a ambientes e escenarios urbanos e de capas medias e altas da sociedade, é de salientar o proceso contrario e complementario que tamén se dá neses anos de popularizar, de facer chegar ao pobo poetas galegos (Rosalía, Pondal, Curros) a través de composicións musicais elaboradas por Pascual Veiga, Montes ou o mestre Chané, cousa que se logrou con relativo bo suceso, ou das composicións pianísticas de Marcial del Adalid baseadas na tradición. Ambas as vías poden aplicarse a Cantares do Brión, como veremos.

Logo da desaparición do coro de Perfecto Feixoo, o estándar creado por Aires d'a Terra será asumido polos denominados coros galegos que xorden a partir de mediados da década de 1910 (López Silva 2019: 14). Efectivamente, son moitas as agrupacións corais que se crean en practicamente todas as cidades e vilas, e que se diferencian dos orfeóns para adxectivarse con toda a razón como “galegos”, ao selo por nacemento e por práctica.

As Irmandades da Fala van ser o motor que promova, dinamice e oriente os novos coros, diferenciais respecto aos orfeóns que veñen do século anterior, tamén no seu ámbito superador do localismo e pola súa composición menos uniformemente burguesa e máis interclasista. Pídeselle aos coros galegos que no seu labor de recuperar e dignificar a música popular contribúan a afirmar a identidade galega, a regaleguizar dalgún xeito o país. Dentro do proceso de creación dunha cultura de seu por parte das Irmandades, enténdense estes coros como pezas clave para estender a conciencia de galegitude a grandes sectores da poboación. Tanto a súa proposta estética, que atraía numeroso público, como a presenza de dúcias de coros en todas as vilas e comarcas de Galiza, fixo deles instrumentos de gran potencial, tal e como os vía o nacente nacionalismo político da época³.

Os coros vanse caracterizar polo seu monolingüismo en galego⁴, por harmonizar e metrificar as pezas da tradición oral, por incorporar seccións de baile, de teatro, de declamación -mesmo coa incorporación nalgún caso das artes plásticas para os decorados-, pola utilización do traxe con significado identitario⁵, pola incorporación temperá de mulleres entre o conxunto de coristas e por pechar as súas actuacións coa interpretación do Himno de galego⁶.

3 Dentro do ámbito do presente artigo, os coros galegos máis achegados xeograficamente ao Val de Miñor dos que temos novas son a *Agrupación Artística de Vigo*, unha das pioneiras ao ter actividade xa en 1918, e *Queixumes dos pinos*, con sede no local que tiña no Seixo a Sociedade de Agricultores de Lavadores, en cuxo seo naceu, e que chegou a estar presidida polo escultor Camilo Nogueira Martínez.

4 “Mediante o uso do galego nos carteis, nos programas de man, nas presentacións, nas letras das cantigas e nos números teatrais que salferían os seus espectáculos, os coros convertían aos ollos do seu público habitual, esencialmente urbano e vilego, unha lingua considerada por moitos aínda ‘dialecto’ e asociada prexuzosamente á rudeza analfabeta aldeá e mariñeira, nun medio de expresión digno e prestixiado, capaz de albergar e difundir un feixe de fermosura e emoción sobre os escenarios.” (Ínsua, 69)

5 “(...) precisan recuperar, confeccionar, vestir e recrear a indumentaria da clase labrega, a indumentaria entendida como tradicional e elevada a símbolo nacional. Porque esa acción de vestirse de galega era valorada, non coma un disface, termo que consideraban pexorativo, senón coma un acto patriótico no que a roupa, descontextualizada do ámbito rural ao que pertencía, adquire unha nova dimensión, un novo significado: o da tradición e a identidade.” (Sáenz-Chas, 107)

6 “Non cabe dúbida, nesta orde de cousas, sobre o relevante papel dos coros na difusión popular da música e da letra dese himno de noso, co que adoitaban pechar sempre os seus espectáculos, e aínda cumpriría dicir outro tanto a respecto da bandeira coa franxa celeste, convertida en pendón identificador da maioría deles, cos nomes ou escudos de cada coro sobreimpresionados nela ad hoc.” (Ínsua, 65)

Este modelo de coros galegos funcionou ao longo de dúas décadas, con altibaixos e intensos debates verbo da súa evolución e orientación artística. O golpe de estado de 1936 coutou de raíz o seu desenvolvemento normal, e poucos resistiron e menos aínda coa dignidade con que o fixo Cántigas da Terra, que rexeitou unirse á *Sección femenina* falanxista. Pero xa antes a ditadura de Primo de Rivera supuxera un freo ao seu labor, sobre todo no que tiña que ver con aqueles aspectos máis identitarios e comprometidos, procurando neutralizar a mensaxe galeguista dos coros e tentando asimíalos. Tamén se produciu naquela altura un certo esgotamento da súa orientación purista, que pretendía seguir con absoluta fidelidade a tradición recollida. Intensifícanse daquela os debates entre manter ese folclorismo convicto ou abrirse a un repertorio semiculto, ao tempo que se discute sobre o grao de compromiso galeguista ou a apertura a influencias musicais europeas da época, entre outras. Deste xeito, algunhas destas propostas dan lugar á creación das sociedades polifónicas ou de propostas na liña do teatro da arte europeo por parte da agrupación Saudade, de Leandro Carré. Partidario dos postulados de renovación estética, superador do ruralismo tradicionalista está un Bal y Gay que propón equiparar a música e a danza galegas coas correntes vangardistas que noutras partes de Europa visan entroncar a música culta e a popular, ennobrecendo a tradición⁷. Tamén sobre a renovación do teatro intervén Ramón Vilar Ponte pero, ao igual có que ocorreu coas propostas de Bal y Gay, as súas ideas non puideron facerse realidade por culpa da ruptura que supuxo a chegada da ditadura franquista, entre outros factores.

O CORO GALEGO CANTARES DO BRIÓN

Con epicentro en Vincios e cunha área de influencia que abrangue o resto do Miño, a Terra do Frago, o Condado e máis alá, Cantares do Brión leva máis de dez anos congregando coristas de todas as idades, condición e coñecementos musicais para dar vida á música tradicional galega, sexa esta popular ou de autor.

Logo de que un grupo de persoas decidise crear unha agrupación coral ao estilo dos coros galegos xurdidos cen anos antes, a idea comeza a coller forma a comezos de 2009, cos primeiros ensaios e o arranxo das primeiras pezas, baixo a dirección musical do vinciés Pablo Rial Salgueiro⁸. A primeira actuación produciuse nas festas parroquiais de santa Mariña, en xullo dese ano. Será en 2010 cando a asemblea constituínte elixe a primeira Comisión, presidida por Xosé M. García Crego, dótase de estatutos e colle a denominación de Coro Tradicional Cantares do Brión, mudado en 2016

7 “(...) Bal y Gay, quen, desde moi axiña, nas súas colaboracións nas revistas *Alfar* e *Ronsel*, proporía unha renovación do repertorio musical galego que fuxise da tradicional (e simplista) recuperación do folclore e penetrase nos espazos experimentais propostos pola vangarda dos anos vinte (Debussy, Stravinski, Bartok, Ravel), onde el vía posibilidades de relectura do folclore e de investigación no mesmo, como punto de partida para a xeración dunha música culta moderna e xenuinamente galega. De aí a súa pescuda no cancionero galego, co fin de recollelo e inventarialo para proceder ao seu estudo formal profundo.

Bal y Gay, ademais, céntrase especialmente na importancia dos coros neste proceso de conformación do imaxinario identitario das artes escénicas galegas, ao publicar en 1924 o seu opúsculo *Hacia el ballet gallego* e, en 1926, un esclarecedor artigo en *Nós* titulado «O momento actual da música galega.» (López Silva, 18)

8 Dende 2011 e até 2013 o subdirector artístico do coro foi Félix Rodríguez, exercendo os labores de dirección do mesmo por un breve período en 2012 debido a unha baixa do director Pablo Rial.

para Coro Galego Cantares do Brión⁹. E en xaneiro de 2011 prodúcese formalmente a presentación pública do coro, no Centro Cultural de Vincios, que contou co apadriñamento do histórico coro coruñés Cántigas da Terra, hoxe xa centenario¹⁰. Dende aquela as súas actividades foron ininterrompidas, coa ampliación do repertorio e medrando en propostas de variado tipo, sempre tendo o canto tradicional como centro.

Neste tempo, Cantares do Brión foi forxando unha personalidade que xa se enunciaba nos fins estatutarios e que se foi concretando na práctica. Podemos afirmar que dende o primeiro momento o coro ten un ámbito galego, e faino a partir do territorio moi concreto onde naceu e se desenvolve: a parroquia de Vincios. O propio nome do coro refírese á Touba do Brión, cova situada na parte baixa da serra do Galiñeiro, escenario da lenda da garza e o brión (como alí se coñece a rapina nocturna *Bubo bubo*, o bufo real de profundo canto) que son, ao seu tempo, os emblemas que locen na monteira e no mandil os traxes dos e das coristas¹¹. Amais, os dous discos do coro levan por títulos outros tantos topónimos do Galiñeiro: Arruídos e A Raís¹². Tamén neste aspecto o coro organiza cada ano o concerto de nadal no Centro Cultural de Vincios e habitualmente no mes de marzo o Encontro Cantares no Miñor, que trae a calquera das parroquias miñorás actuacións conxuntas con outros coros ou grupos tradicionais. Aínda neste sentido, reforza a idea de enraizamento no territorio o labor de recuperación do que resta de cantos tradicionais na memoria de xentes idosas da parroquia, como foi o caso da panxoliña da que informou a señora Albina¹³, ou das innumerábeis coplas recollidas a Rosalía Hermida Pérez das que se garda transcripción no arquivo do coro e que deu pé á letra da composición Na Touba do Brión¹⁴.

Outra característica que merece citarse é a fidelidade á instrumentación tradicional e ao idioma galego como, por outra parte, é a única opción para un coro deste tipo, herdeiro de Aires d'a Terra e os coros históricos dos que vimos falando reiteradamente. En canto ao galego é obvio que as pezas provenientes da tradición que se interpretan están nese idioma, pero hai ademais unha clara vontade de ir alén da transcripción

9 Dende o ano 2019 preside o coro Fernando Seixo Fernández.

Por outra banda, o coro desvinculouse orgánicamente do Centro Cultural de Vincios, en cuxo seo nacera, para constituírse como un entidade independente en 2017, a Asociación Cultural Coro Galego Cantares do Brión. A sé da asociación e o seu lugar de ensaio mantense invariabelmente no Centro Cultural.

10 A aparición de Cantares do Brión foi calorosamente acollida polos coros históricos que son a súa referencia. Salienta a relación con Cántigas da Terra, que convidaron aqueles a cantar na Gala do Centenario Amigos da Terra, o 9 de xullo de 2017 no Teatro Rosalía de Castro da Coruña, xunto aos Melidaos.

11 Dende 2010 e anualmente no mes de maio o coro celebra a Romaría da Touba do Brión no lugar da Panasqueira, monte ao pé do Galiñeiro, en que se visita a cova e se realizan diversas actividades de coñecemento xeolóxico do lugar, das súas lendas,... alén do xantar de confraternidade e a foliada correspondente coa participación de coristas, familiares e amig@s de Cantares do Brión.

12 O monte dos Arruídos abrangue parte da ladeira occidental da serra do Galiñeiro, dende o alto até unha chan a media altura baixo a que se sitúa a Touba do Brión. Trátase dun monte veciñal en man común, propiedade do conxunto da veciñanza da parroquia de Vincios, que o posúe e aproveita sen asignación de cotas. Pola súa banda, a Raís é unha cova natural utilizada como abrigo e como canteira, situada por riba e ao nordeste da Touba do Brión, e pola que circula o pequeno regato da Raís. No seu interior existe un petróglifo.

13 No concerto de fin de ano de 2019 o coro cantou un nadal recollido á señora Albina e á súa filla Marecha, veciñas de Vincios, coa participación desta última.

14 Unha recolleita en 2010 a Rosalía Hermida, de 89 anos, achegou aos fondos do coro case 250 coplas, cantos de reis, de berce, cornetadas e romances. Catro desas coplas compoñen a letra de A Touba do Brión. Natural do lugar de Xián, recibiu homenaxe do coro o 30 de decembro de 2011 no concerto de fin de ano.

“Viva Vincios, viva Vincios,/ viva Vincios por enteiro,/ viva Vincios, viva Vincios,/ viva Xián que é primeiro. Viva Vincios, viva Vincios,/ viva Vincios por enteiro,/ viva Vincios, viva Vincios,/ viva o lugar do Salgueiro.”

organicista das recolleitas dos cancioneros, pois o que se pretende é depurar e eliminar posibles hibridacións froito da presión do castellano. Deste xeito as coplas que se cantan son realmente fieis á forma orixinaria tradicional¹⁵. Pero o coro vai máis alá, consciente de que o galego, en canto que lingua propia do país pero sometida a minorización, debe ser obxecto de uso normal en todos os ámbitos da vida asociativa, alén do momento en que se está nun escenario actuando. Facéndoo así, Cantares do Brión transmite autenticidade e non impostura¹⁶. Ademais, un grupo humano tan amplo, cunha convivencia intensa e prolongada amósase como un ámbito para a socialización na nosa lingua impagábel, sendo instrumento de integración mesmo para aquelas e aqueles coristas que non teñen o galego como idioma principal, nalgúns casos por procederen de fóra das nosas fronteiras.

Como xa se apuntou, no que respecta aos instrumentos empregados todos eles forman parte da tradición galega, na liña dos coros históricos. Gaitas, pandeiretas, pandeiros, zanfonas, bombo e tambor son tocados por un número importante de coristas, o que dá á parte instrumental unha presenza e protagonismo situados á par desoutro instrumento que son as voces. Por tanto, utilízanse instrumentos tradicionais para tocar pezas tradicionais ou aquelas outras que, non o sendo, se conciben ou adaptan para tocalas ao xeito tradicional. Digamos de paso que na parte vocal os e as coristas divídense nas catro cordas canónicas: contraltos e tiplees nas mulleres, e baixos e tenores nos homes, podendo cada unha destas cordas desdobrarse en dúas nalgunhas das pezas interpretadas.

O repertorio con que conta Cantares do Brión á altura de finais de 2020, logo de once anos de existencia, constitúeno cincuenta e tres pezas, ás que hai que engadir oito instrumentais e algunhas outras que se teñen interpretado de xeito ocasional, como son as panxoliñas de nadal ou aquelas doutros grupos cos que se comparte escenario. Alalás, foliadas, muiñeiras, xotas, pandeiradas e maneos conforman o groso das pezas interpretadas, a maioría estritamente recollidas da tradición; pero tamén hai un número importante delas que son de nova composición, realizadas principalmente por integrantes do coro, entre quen destaca Luís Correa. Existe a maiores a que se cadra sexa a liña máis anovadora do coro, consistente en musicar textos de poetas galegos, sexan de séculos pasados ou contemporáneos. Dado que a instrumentación tamén neste caso é completamente tradicional, as letras casan ben co resto do repertorio, achegándolle variedade e abrindo o coro a novas sonoridades xa non estritamente cinguidas aos formatos populares. Por outra parte cantar os poemas acompañados de música contribúe a popularizalos, tal e como se fixo hai un século cos poetas do Rexurdimento por parte dos compositores clásicos citados con anterioridade. O caso que podería resultar máis

15 Os Estatutos do coro indican: “Cantares do Brión terá como finalidade primordial o cultivo, a divulgación e a restitución do canto e da música tradicionais de Galicia”. E máis adiante “Nomeadamente será obxecto de atención especial e de uso habitual o idioma galego. Toda a vida asociativa do coro como tal producirase en idioma galego”.

16 Na entrevista que Moncho do Orzán realizou a César Concheiro, director de Cántigas da Terra (Concheiro, 5), este indica o seguinte: “Para min autenticidade é facer propio o que algún día foi dos nosos devanceiros, facer propias as receitas que nos transmitiron e poñelas de plena actualidade cada vez que as levamos a cabo, como fenómeno musical plenamente contemporáneo e con mensaxe non só estética senón identitaria e mesmo me atrevería a dicir ideolóxico-cultural. O folclorismo tivo sentido nun tempo e a sociedade europea enteira pasou polo seu filtro. Houbo cousas negativas e outras positivas pero creo que agora en Galiza en nome do purismo faise folclorismo do folclorismo. (...) Fuxamos de purismos e busquemos autenticidade.”

impactante, a adaptación de *Unha mañá de setembro* de María Xosé Silvar Sés, non o é tanto de termos en conta a propia consideración que ten a autora sobre que “o blues é folclore tamén”¹⁷. Así mesmo, de maneira natural Cantares do Brión ten integrado no seu repertorio tres pezas en portugués (unha tradicional, outra da lírica medieval??? e outra dun poeta do século XX), o cal non ocasiona tampouco discordancia ningunha ao pertencermos a un mesmo sistema lingüístico e ser a variante falada en VINCIO e no sul de Galiza máis achegada ao portugués có galego estándar. En canto a aquelas pezas do repertorio para as que se fixeron arranxos para a súa interpretación polo coro, estes foron maioritariamente realizados polo director Pablo Rial.

Ao final deste artigo achégase unha táboa coa relación completa de pezas de Cantares do Brión.

Dese conxunto de cántigas que conforman o repertorio, aproximadamente a metade están presentes nalgún dos traballos da discografía do coro. *Arruídos* foi o primeiro disco, de 2014, e *A Raís* o segundo, saído en 2018. Ademais o coro editou un dobre DVD coa súa actuación, xunto coa Coral De Ruada, no II Encontro Cantares no Miñor celebrado en Baiona en 2013. Dezaseis pezas constituíron o disco *Arruídos*, gravado en decembro de 2013 no Centro Cultural de VINCIO co equipo técnico de Planta Sónica. Fixouse alí repertorio que proviña dos coros galegos históricos, xunto con pezas propias de nova composición e outras populares e de autor, que na altura formaban o cerne das pezas dos comezos de Cantares do Brión. Para o segundo disco, *A Raís*, escolléronse outros dezaseis temas, de semellantes características, aínda que tal vez cun maior equilibrio entre as composicións máis tradicionais e

¹⁷ “Os espirituais negros, o gospel, son cantares sefarditas, o *country* é son e guaracha e rancheiras, a muiñeira é blues. Porque todas son músicas tradicionais, todas son manifestacións musicais que naceron dunha comunidade humana e que no seu seo e ao abeiro da súa cultura se xestaron. Sexa cal sexa a latitude, a idiosincrasia ou a lingua de cada comunidade. A música popular é a música do pobo, nin máis nin menos, é a que o pobo xera, a que o diverte, o emociona ou o entretén en cada momento” (Sés, 10)

as pezas de autor. A súa gravación realizouse en Ancestral Estudos Musicais, en Xustáns, entre o outono de 2017 e a primavera de 2018 e no Auditorio do Centro Cultural e Recreativo de Torroso no mes de xullo.

Outro dos trazos que definen Cantares do Brión é o feito de produciren cos medios propios todo o conxunto de elementos que se precisan nas súas actuacións. Dentro do amplo grupo humano do coro o labor de cada un dos e das coristas non se limita ao estrito canto na correspondente corda, ou a compondor, arranxar e musicar os temas, ou a tocar os instrumentos con ampla solvencia. Na realidade, aspectos tan importantes como o traxe, o baile ou a sección teatral desenvólvense dentro do ámbito do coro con poucas achegas externas e en todo caso moi vencelladas ás e aos seus membros. Daquela, a concepción e o deseño dos traxes foi responsabilidade de Isaac Teniente e de Patri González, coristas, e confeccionáronse no obradoiro de costura que esta última ten en Saiáns. Partiuse do modelo que a finais do século XIX se fixou como estereotipo estético¹⁸, que procuraba unha indumentaria diferencial cun significado identitario¹⁹. O traxe das mulleres está formado polo refaixo ou saia de cores, dengue e mandil negros, pano da cabeza, medias caladas, pololos, enagua e camisa ou chambrá brancas. Tamén se poden levar outros elementos accesorios, adobíos e xoias como colares e pendentes. O traxe masculino componse de monteira alta negra con pompóns de cores, pano na cabeza, chaleco, camisa e calzón brancos, faixa, pantalón, polainas e zapatos de cor negra. Tal vez o máis rechamante do traxe sexa a variedade de cores que presenta, sete en total -un para cada corista-, que se combinan no colete e monteira dos homes e na saia das mulleres, o que racha coa uniformidade doutras agrupacións e dá un carácter máis ledo, dinámico e actual ao coro. O traxe é un dos sinais de identidade da formación, polo que se pon un especial interese en coidar un correcto uso e transmitir unha imaxe digna ante a sociedade.

Ademais dos trazos definidores que vimos de referir, o coro é moito máis xa que posúe seccións de baile e teatro -como os coros galegos históricos-, que se amosan dentro das actuacións, formando un todo. A sección de baile intervéen en case todas as actuacións que ten o coro, integrando o espectáculo ao son dos instrumentos e por veces do canto. Até tres parellas bailan principalmente xotas e muíñeiras baixo a guía de Isaac Teniente, que está á fronte da sección.

Pola súa parte, a sección de teatro está baixo a dirección de Lucía Cid, e representou até o de agora varias pezas breves nalgunhas das actuacións do coro. Son as e os propios coristas a dar vida no escenario aos personaxes. Na peza titulada “Lenda da Touba do Brión” utilizáronse máscaras representando ao Brión e á Gharsa, obra de Bernardo Carpenente, tamén corista. Finalmente cada membro do coro dispón da súa carauta de Brión, elaborada por un conxunto amplo de coristas e persoas achegadas, que se utilizan en diferentes actuacións, non estritamente relacionadas con pezas teatrais.

O coro conta dende 2013 cun estandarte confeccionado por Patri González a partir do deseño de Pepe Barro, no que aparece un brión na parte dianteira xunto co nome

18 Así consta nas Normas de utilización do traxe do coro.

19 “Os primeiros coros galegos, necesitados dun vestiario típico, recoñecible e uniformado para as súas escenografías, desempeñaron un papel fundamental na consolidación da imaxe icónica dunha indumentaria galega propia e identitaria, un modelo de tipismo que aínda perdura hoxe en día. E para crear ese vestiario, os coros inspiráronse na imaxe idealizada da indumentaria galega que establecera o folclorismo do século XIX.” (Sáenz-Chas, 105)

do coro, e os versos de Rosalía de Castro do poema Has de cantar “Que así mo pediron,/que así mo mandaron,/que cante e que cante/na lingua que eu falo”.

Aínda habería algúns outros aspectos do coro que deixamos simplemente apuntados, como pode ser o elemento anovador e inclusivo de utilizar, de xeito bastante recorrente, a linguaxe de signos na interpretación de varias pezas durante as actuacións -a cargo de Patricia Gómez e outras coristas- ou a tendencia a realizar intervencións e actuacións na rúa, non tan só nos escenarios, e sendo sensíbeis ás problemáticas sociais e ambientais. Existe consenso dentro do coro para deixar fóra do repertorio aquelas letras e coplas atentatorias contra a dignidade humana, en especial no que ten que ver coa condición de xénero, evitando temáticas ou expresións machistas, habituais nas nosas sociedades de onte e de hoxe, sexa no cancionero tradicional sexa na música contemporánea, en Galiza e fóra dela.

Todos estes que vimos de referir son os elementos máis salientábeis de Cantares do Brión, un coro que foi medrando aos poucos na súa proposta estética musical e afinando na súa orientación como coro galego. É evidente que a estas alturas do século XXI non se trata só de revivir a experiencia dos coros de hai cen anos, senón que a intención é ir máis alá, innovando e procurando camiños novos sempre a partir da nosa tradición musical de base popular. Un coro que estea cos tempos, que sirva á sociedade galega de hoxe e proxecte a tradición cara ao futuro.

CONCLUSIÓN

Xa andado o século XXI nace no Val de Miñor un coro cunhas características e principios moi semellantes aos coros galegos do movemento coral xurdido cen anos antes. A sociedade galega viviu fondos trocos neste lapso de tempo. Aquí poderían xurdir moitas cuestións: por que constituír un coro galego agora? Para quen se interpreta? A quen pode servir?²⁰ Abondaría con pensar que a música, como calquera outra arte, explicase por si mesma, a súa razón de ser é a necesidade de se expresar, neste caso dun grupo de persoas que no fundamental queren se divertir cantando vellas cancións tradicionais. Estas cancións xa na actualidade teñen moitas versións por parte de todo tipo de grupos musicais (pandireteiras, gaiteros, cuartetos, grupos folk, músicas do mundo...), arranxadas ao modo tradicional ou non, pero dende o grupo promotor pensan que o canto coral galego é unha das materias pendentes na actualidade, malia a existencia dos coros históricos que chegaron até hoxe. Poderíamos por este camiño ir entrevedo algunha resposta ás preguntas anteriores.

Pero tamén poderíamos pensar que existen ademais outras forzas que impeleron a poñer en marcha e soste e consolidar Cantares do Brión, máis fondas, menos explícitas. O coro xurdiu da base, de xentes que traballan a música popular dende diferentes facetas. Moitas outras persoas xuntáronse despois²¹. Non existiu Irmandade da Fala ningunha que pulara por dar azos a este coro, tampouco ningunha institución ou administración acompañou o seu crecemento, non houbo instancias

20 “Descubrir os usos e as funcións da música na sociedade coa fin de comprender por que e para quen se crea, por que e para quen se interpreta, e a quen pode servir” citando a Ivo Supicic (Costa, 1998, 51).

21 Para unha análise exhaustiva das características sociolóxicas dos e das coristas, véxase o apartado correspondente á enquisa realizada por Marcos Martínez en 2016 (Martínez, 189 e seguintes).

de poder que o amparase ou promocionase. Case ao contrario, moitas veces as manifestacións da cultura galega son invisibilizadas, padecen estigmas seculares que non se dan rachado. O propio idioma galego, matriz inesgotábel de obras de arte, soporte da cultura galega, padece unha discriminación que a fai ser estranxeira na propia patria²². E porén, un coro galego baseado na tradición abriuse paso nesta altura da historia. Mesmo outros coros semellantes están a aparecer noutras partes de Galiza, xurdindo do pobo. Talvez sexa que os obxectivos das Irmandades da Fala aínda seguen pendentes de se acadaren, tal vez sexa porque existe na sociedade galega actual o interese pola afirmación propia, por reverter a consideración social que se ten da lingua, porque seguimos necesitados de rachar estigmas²³. Tamén dende esta óptica podemos tentar dar respostas aos por que e para que, á función social da música tradicional hoxe.

Cantares do Brión é un coro novo, sen a traxectoria e o peso da tradición dos coros históricos. Pero está ben asentado, ten uns principios claros, sabe de onde provén. Tamén sabe que pode e ten que innovar, que é un coro xurdido na sociedade de hoxe, e que ten moito que dicir aos galegos e galegas actuais e do futuro. Facer que sintan a terra con orgullo. Que se siga a cantar, sexa o repertorio tradicional sexa a voz dos e das poetas galegas (atenuando a pantanosa fronteira entre o culto e o popular) é unha pequena contribución á permanencia, a amosar ao mundo aquilo que somos, a anunciar que temos futuro...

Por que? Será que a tradición está viva e a xente de hoxe quere que no futuro siga a estar viva, incorporando novas tradicións ao que somos.

A Maleitiña, novembro de 2020

22 Paráfrase de Castelao no Sempre en Galiza: “Unha língoa é mais ca unha obra de arte; é matriz inesgotábel de obras de arte.” e título dun poema de Rosalía de Castro no seu libro Follas Novas.

23 “Somos fíos deste pano,/ desta Terra que nos tece,/ somos fillos dunha lingua/ que no corazón nos prende. / Pasa o tempo, corre a vida,/ todas nós imos marchando,/ mais ela non esmorece/ porque a seguimos falando.”

Letra de Rosa Hervella para a canción do coro “O eido vello”.

ANEXO

Repertorio de Cantares do Brión 2008-2020

(Por orde cronolóxica)

PEZA	LETRA	MÚSICA	REPERTORIO
Himno Galego (Os pinos)	Eduardo Pondal	Pascual Veiga	
Pandeirada de Sárdoma			
Maneo de Trabazo			Cántigas da Terra
Muiñeira de Sabaxáns			
Foliada de Cerdedo			Cántigas da Terra
Foliada de Carril			Cantigas e Agarimos
Camíño de Ourense	Manolo Pipas	Luís Correa	
Foliada de Vincios	Popular/Luís Correa	Luís Correa	
Canto popular			Cancioneiro de Torner e Bal y Gay
Pandeirada de Ourense		Manolo de Dios	
Alalá número tres			Aires d'a Terra
Na Touba do Brión		Luís Correa	Coplas recollidas a Rosalía Hermida Pérez, de Xián (Vincios)
O carro	Manuel María	Baldomero F.Iglesias	Arranxos: Paco Barreiro
Pandeiretada de Rendal			Cantigas e Agarimos
Eu non sei o que me deches			Toxos e Froles
Pasodobre de Sísamo			Arranxos: Félix Rodríguez
Rosiña			Charanga do Cuco de Velle
Sementeira do Vento (Triadas do vento no mar)	Valentín Paz-Andrade	Luís Correa	
Casto Sampedro			
Xota da Ponte	Rosa Hervella	Antón Silva Tubío	
Has de Cantar	Rosalía de Castro	Pablo Rial	
Olé, ó senhora mãe			Arquivo Michel Giacometti
Foliada de Viveiro			Coral de Ruada
Hegofé	Carlos Peixoto		
Os teus ollos	M.Curros Enríquez	J.Castro Chané	

Sobreiras	Luís Correa	Luís Correa	
Foliada de Bora			Cántigas da Terra
Unha mañá de setembro	Mª Xosé Silvar Sés	Mª Xosé Silvar Sés	Arranxos: Isabel Mouzo
Pandeiretada do Outeiro			Cántigas e Agarimos
Do redondo pra muralla		Luís Correa	
Xota de Toutón			
Ribeirana de Angelito			
Alalá das leiteiras	Luís Correa	Luís Correa	
Voan os meus pensamentos	Ramón Cabanillas	Antón Silva Tubío	
Poemas ao outono	Manuel María	Luís Correa	
Ribeirana de Vigo			
Pasarrúas O Ventosoño	Henrique Otero/Popular	Henrique Otero	
Non vou	Esther Lage	Esther Lage	
Foliada da Peneda	Henrique Otero/Luís Correa/Pablo Rial	Henrique Otero	
Foliada de Portosín			Cántigas da Terra
Foliada da Cruña			Cántigas da Terra
Pandeirada de Cabana			Cántigas da Terra
Foliada de Avión			Coral de Ruada
Quen foi lume	Marica Campo	Pablo Rial	
Volvíñ á Terra pro perdín o amor	Bernardino Graña	Suso Vaamonde	
Mulleres valentes	Rosa Hervella	Luís Correa	
Não quero, não	Eugénio de Andrade	Nardo Carpenté	Arranxos: Paco Barreiro
O eido vello	Rosa Hervella	Luís Correa	
Pandeirada de Brión			
Foliada de Pontevedra		Bernardo del Río	Cántigas e Agarimos
Troula das Rías Baixas			Cántigas da Terra
Xa chegou o maio	Antón Tovar	Rosa Couto	
O meu lugar	Paco Barreiro	Paco Barreiro	
Chascarraschás	Laureano Álvarez	R.González Enríquez	
Ai flores, ai flores do verde pino	Dom Dinis	Ángel Barja	

En caso de non se indicar nada, as letras e músicas son populares, e os arranxos de Pablo Rial

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- BAL Y GAY, XESÚS (1924): *Hacia el ballet gallego*. Editorial Ronsel. Lugo.
- CONCHEIRO GUERRICO, CÉSAR (2015): Entrevista de Moncho do Orzán. En A fondo, Caderno de análise. *Sermos Galiza* do 24 de setembro de 2015, Santiago de Compostela, pp. 4-5.
- COSTA VÁZQUEZ, LUÍS (1998): Coralismo, etnicidad y nacionalismo en Galicia. *Cuadernos de música iberoamericana*. 6: 49-63.
- COSTA VÁZQUEZ, LUÍS (2019): Os coros galegos históricos. A música dun tempo. En COSTA VÁZQUEZ, LUÍS & LÓPEZ SILVA, INMACULADA (eds.): *Son de Galicia. Os coros galego*: 25-44. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela.
- DO ORZÁN, MONCHO (2015): *Coros galegos, o patrimonio musical de Galiza*. En A fondo, Caderno de análise. *Sermos Galiza* do 24 de setembro de 2015, Santiago de Compostela, p. 2.
- GARCÍA CREGO, XOSÉ M. & RIAL SALGUEIRO, PABLO (2015): *Cantares do Brión, un coro (galego) do século XXI*. En A fondo, Caderno de análise. *Sermos Galiza* do 24 de setembro de 2015, Santiago de Compostela, p. 7.
- ÍNSUA, EMILIO XOSÉ (2019): Os coros galegos e as Irmandades da Fala. En COSTA VÁZQUEZ, LUÍS & LÓPEZ SILVA, INMACULADA (eds.): *Son de Galicia. Os coros galegos*: 63-82. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela.
- LÓPEZ SILVA, INMACULADA (2019): A importancia histórica dos coros no seu contexto político-cultural. En COSTA VÁZQUEZ, LUÍS & LÓPEZ SILVA, INMACULADA (eds.): *Son de Galicia. Os coros galegos*. 11-24. Consello da Cultura Galega. Santiago de Compostela.
- MARTÍNEZ GÓMEZ, MARCOS (2016): *Coro tradicional Cantares do Brión: Estudo dun coro galego no século XXI*. Traballo de fin de estudos do Conservatorio Superior de Música de Vigo, Departamento de musicoloxía. Inédito.
- SÁENZ-CHAS DÍAZ, BELÉN (2019): O traxe galego dos primeiros coros. En COSTA VÁZQUEZ, LUÍS & LÓPEZ SILVA, INMACULADA (eds.): *Son de Galicia. Os coros galegos*: 105-116. Consello da Cultura Galega. Santiago de Compostela.
- SES, MARÍA XOSÉ SILVAR (2012): *A muiñeira é blues*. *Sermos Galiza* especial saída: 10, 17 de maio de 2012, Santiago de Compostela.
- TATO FONTAÍÑA, LAURA (2010): *A renovación dos coros galegos. Unha cuestión identitaria*. En TAVARES MALEVAL, Mª AMPARO E TATO FONTAÍÑA, LAURA (eds.): *Estudos Galego-Brasileiros* 4: 519-539. A Coruña, Universidade da Coruña.
- TATO FONTAÍÑA, LAURA (2019): *Os coros e o teatro*. En COSTA VÁZQUEZ, LUÍS & LÓPEZ SILVA, INMACULADA (eds.): *Son de Galicia. Os coros galegos*: 45-62. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela.